

NÉMETHÉK ÉS BIBÓÉK

Egy barátság történetéhez

Gróh Gáspár beszélgetése Németh Magdával

Németh László 1956-os írásaiban van egy különös feljegyzés: a második szovjet beavatkozással kapcsolatosan írja, hogy mivel Bibó István szerint ennek semmi értelme, semmi haszna nincs számukra, biztosra vehető, hogy megteszik, mert a moszkvai politika, és általában a történelem, korántsem Bibó világos logikája szerint működik. A szóban forgó tárgy több mint drámai, és Németh Lászlóra korántsem volt jellemző az az irónia, amellyel Bibó álláspontját kommentálta. Ezt a hangnemet két dolog teszi érthetővé: egyfelől a tragédiában rejlő abszurditás, másfelől Németh és Bibó nagyon közeli lelki-szellemi barátsága, amely abban is megmutatkozott, hogy a forradalom után kialakítandó társadalommodellről alkotott képük igen közel állt, majd-hogynem egybevágott. Szinte az első pillanatban látható, hogy a magyarság sorskérdéseit illető elképzeléseik milyen közeliek egymáshoz, hogy miben különböztek, miként hatottak egymásra. Személyes kapcsolatukról, barátságukról, hosszú beszélgetéseikről azonban nem tudhatunk sokat. Ezért kérdeztem Németh Magdát, Németh László legidősebb lányát e különleges barátságról, tudva, hogy Bibó István volt az esküvői tanúja – ami mindenképpen mély szimpátiáról, bizalomról árulkodik.

NÉMETH MAGDA: Részemről ennek a kapcsolatnak legfontosabb előzménye nem apám és Bibó barátsága volt. A Bibó házaspárból én először nem őt, hanem a feleségét, Ravasz Boriskát ismertem meg, aki a történelemtanárom volt a Baár–Madas Református Leánynevelő Intézetben, ahol érettségiztem. Egy gyerek számára az ismereteket még egy olyan családban is, mint a miénk volt, mégiscsak az iskola közvetítette a legintenzívebben, pedig apám minket, a lányait is bevont a pedagógiai elképzelései kipróbálásába – ahogyan írásai is tanúskodnak erről. Más azonban egy iskola, és más egy apa szerepe az ismeretek átadásában. A szisztematikus, iskolai tanulás, a számonkéréssel, az érettségivel szinte mindenben különbözik attól, ami a családon belül zajlik.

Boriska „néni” a legnagyobb szerűbb tanár volt, akivel találok, nemcsak a Baár–Madasban, hanem a magam tanári pályája során is. Ő is tudta, hogy én nagyon lelkesedem érte. Tizenhat éves voltam, amikor ő

lett a tanárunk, és én a humán tárgyakban (leszámítva a nyelvtanítást) addig nem találkoztam igazán jó tanárral. Boriska néni minden órájára nagyszerűen fölkészült, fölépítette, és nemcsak tananyagot, hanem egy átfogó látásmódot is átadott nekünk. Minden óra egy-egy remek előadás volt, lenyűgözve, pissenés nélkül hallgattuk. Ennek alapján mondhatom, Boriska néni intellektuálisan is méltó párja volt Pistának. Utólag csak egyetlen rosszat tudok mondani róla, de azt akkor nem vették olyan komolyan, mint ma. Azt, hogy Boriska néni nagyon erős dohányos volt, még terhessége alatt is.

GRÓH GÁSPÁR: *Ismerte Boriska nénit az iskolai találkozás előtt?*

N. M.: Igazából nem, bár egyszer biztosan jártam náluk a Berkenye utcai lakásukban, alighanem egy levelet vagy tanulmányt vittem Bibó Istvánnak, vagy hoztam el tőle. Akkor még fiatalabb voltam, nem tanított Boriska néni. Meglehetősen tágas, de nagyon puritán, nem szegényes, de az én akkori szememmel nézve is bizony nélkülözésre utaló lakásban éltek. Utóbbi nem volt csoda a háború utáni idők körülményei között. A Törökvész útról mentem, ahol mi még a háborúban súlyosan megrongálódott, romos házban laktunk. Később a Szilágyi Erzsébet fasori házba költöztünk – Bibóék pedig az Orsó utcába, egy kifejezetten falusi jellegű házba, amelyik talán még vályogból is épült, annak a tornácán lehetett üldögegni. Apu halála után mi is az Orsó utcába költöztünk át. Akkor laktunk egymáshoz a legközelebb, szinte szomszédok voltunk. (Érdekes környék volt, Nagy Imre is ott lakott nem messze.)

G. G.: *Boriska néninél is érettségizett?*

N. M.: Nem, mert az utolsó évben ő már a harmadik gyereket várta, így az érettségiig ugyan elvitt minket, de már nem nála szóbeliztem. Alighanem azért, mert addigra megszülethetett a kislánya, szegény kis Anna, akinek súlyos szív baja volt, talán olyasmi, amit néhány évtizeddel később meg lehetett volna gyógyítani, így azonban korán elvesztették. Akkor még nem kutatták, hogy a várandós anyák megpróbáltatásai milyen hatással vannak a magzatra. Kideríthetetlen, de nagyon is elképzelhető, hogy az akkori viszonyok is közrejátszottak betegségében. Szülés után Boriska néni nemcsak azért nem mehetett vissza tanítani, mert betegeskedő kislányát kellett gondoznia, hanem a Baár–Madasnak is vége lett, államosították. Annácska egyébként ott volt a szüleivel 1952-ben az esküvőmön is. Boriska néni javaslatára Ravasz László adott össze bennünket, de amikor hazamentünk az ünnepi ebédre a Szilágyi Erzsébet fasorba (Ravaszék nélkül), a kislányt le kellett fektetni, mert annyira kimerült.

G. G.: *Hogyan lett Bibó István a házassági tanúja?*

N. M.: Főként Boriska néni miatt, aki nekem egyfajta ideálom volt, ő hozott össze minket. Nagyon ragaszkodtam hozzá, és rajta keresztül Pistához.

G. G.: *Milyen ember volt Bibó István? Milyen képet őriz alakjáról?*

N. M.: Úgy emlékszem rá, mint ahogy az ismert kép is mutatja, bő ballonkabát, szemüveges, olyan, ahogyan a korabeli filmekben a tudósokat mutatták, jól fölismerhető, jellegzetes hanggal, tanáros beszédmóddal. Komolyságában is hajlott a finom szarkazmusig jutó iróniára. Nagyon jellegzetes, sajátos alkata volt: magas, csupa kéz és láb, nagyon vékony, látszott, hogy semmi sportot nem űzött, és hogy nem egy igazán egészséges ember. Ha jött, anyu bevitt egy tálca süteményt, azt beszélgetés közben apuval kettesben elfogyasztották, akkoriban nem kellett félniük az elhízástól.

G. G.: *Édesanyja milyen viszonyban volt Bibóékkal?*

N. M.: Jóban, de ez nem mond sokat, ő nagyon könnyen barátkozó, jó kapcsolatépítő asszony volt, aki mindenkivel jóban volt. Ő is szerette és nagyra tartotta Bibót, de Pistának Apuval volt beszélgetnivalója. Családiról főként az együtt szilveszterezések alkalmával találkoztak, de néhányszor átment hozzájuk is.

G. G.: *Miként működött Bibó István és Németh László kapcsolata a mindennapokban?*

N. M.: 1949 után nagyon sokat voltak együtt, szinte mindennaposak voltak a beszélgetéseik. Így utólag azt mondanám, hogy apám váltotta Erdei Ferencet a „Bibó István első számú szellemi barátja” szerepkörben, aminek megvan a maga pikantériája, az Erdeivel történt, nevezetes szárszói összeütközésük fényében... Bibó hetente egyszer biztosan volt nálunk, hogy apám is felkereste-e őket, azt nem tudom. Apám nagy sétáló volt, így együtt mentek, ami kiadós beszélgetéseket jelentett, de ezeknek nem volt tanúja. Tanulságos volna végigelemezni írásaikat, könnyen kimutatható lenne egymásra gyakorolt hatásuk, ami a forradalom idején, a magyar jövő útjait kereső elképzeléseikben különösen szembeötlő. Amikor Bibó nálunk volt, időnként én is beültem hozzájuk, és hallgattam őket, főként történelemtől, a magyarság sorsáról beszéltek. Nem tudom fölidézni, hogy mennyi mindenről. Sokat megírtak gondolataikból, írásaikat én is elolvastam, ma már csak az olvasmányél-

Korniss Péter: Fejkezdős lány, 1975 (Várfok Galéria, Budapest)

ményeim élnek bennem, nem a beszélgetések emléke, alighanem azért is, mert a kettő egybevágott.

Apu otthon nem számolt be beszélgetéseikről. Az viszont nemcsak feltűnt, hanem, mint egy fiataalt, aki épp kezdi az életet, egyenesen bántott, hogy mennyire pesszimisták voltak. Megdöbbenett, hogy milyen sötétnek látják a jövőt, hogy családos, középkorú, „befutott” emberek ilyen reménytelenek. Bibót még értettem, egy beteg kislány az egész család életére, a szülők gondolkodására hat, az övékre, akik nagyon szerették gyerekeiket, különösen súlyos hatása volt. Nagyon szeretetre méltó család voltak, és sajnáltam őket, hogy – Anna sorsától függetlenül is – milyen nehéz életet kell élniük. Én is sokszor láttam Pistát, amint két nagy szatyrot cipel hazafelé, nemcsak ők éltek együtt, a nagyszülők is ott voltak. És még mi minden várt rá!

G. G.: 1956-ban, már első gyermekét várva, el kellett hagynia az országot, mert férje élete könnyen veszélybe kerülhetett volna, hiszen a csepeli munkástanács egyik vezetője volt. Távozása minden hazai kapcsolatot hosszú időre megszakított: a levelezés is veszélyes volt. A későbbiekben találkozott még Bibóékkal?

N. M.: Természetesen, de ez a kapcsolat már egészen más volt. Pistá elítélése, börtönbüntetése, betegeskedése nagyon megtörte őket. Apámmal való kapcsolata, barátságuk fenntartása ellenére már csak ezért sem lehetett a régi – hiszen ő is sokat küszködött egyre rosszabb egészségi állapotával, hipertóniával.

A szilvesztereket azonban rendszeresen együtt töltötték Apuékkal. Mikor mi először hazajöttünk, talán 1972-ben, karácsonyra, szilveszterre is maradtunk, akkor is együtt voltunk, Bibóék, a Borsos házaspár, Illyésék – egy nagy kihúzó asztalnál mind elfértünk. A hosszas távollét után arról beszélgettünk, hogy mi történt velünk, mindennapjainkról, betegségekről, gyerekekről – ahogyan a régen nem találkozott ismerősök igyekeznek egymást naprakésszé tenni az életükről. Egy szilveszterezés általában amúgy sem a fennkölt eszmefuttatásokra kínál alkalmat.

G. G.: Mi jutott el Bibóék sorsáról Kanadába, ahol önök akkor éltek?

N. M.: Tudtuk, hogy börtönbe került, aztán azt is, amikor végre kiszabadult. Eljutott a híre annak is, hogy Apu [Illyés] Gyula bácsival közbenjárt Kádárnál Bibó István érdekében – de akkor nem jártak eredménnyel. Arról is tudtunk, hogy az írók segítették a Bibó családot, Apu is, Illyésék is, külföldről is. Apunak nagyon fájt, ami Bibóval történt, szinte jobban megszenvedte, mint a családja – erről ők talán nem is tudnak. Ezért fordult kérelemmel Kádárhoz: ezt senki másért, még saját családtagjáért sem tette volna meg, annyira távol állt tőle

még a gondolat is, hogy politikai vezetőktől személyesen kérjen segítséget. Azt viszont elképzelhetőnek tartotta, hogy valamiféle közvetítő szerep várhat rá, ezért úgy gondolta, hogy fenn kell tartania a párbeszéd lehetőségét a hatalommal. Mindez azt mutatja, hogy ez nem a forradalom leverése és a megtorlások idején született gondolat volt, hogy ott van ez már valahol az éppen 1956. október 21-én bemutatott Galilei-drámában is. És azt is tudta, hogy ezért nagy árat kell fizetni. Ezért nem utasította vissza a Kossuth-díjat: elsősorban azért, hogy ne égessen fel minden hidat a hatalom felé. Akkor arra még nem gondolhatott, hogy a közbenjárására éppen Bibó István érdekében lehet szükség, mert őt akkor még nem tartóztatták le...

G. G.: *Hogyan értesültek a Bibó házaspár megrendítő halálhíréről?*

N. M.: Boriska néni halálát a Baár–Madas „vonalon” a messzeségben is gyorsan megtudtuk, aztán napokkal később kérdezte valaki, hallottam-e, mi történt Bibóékkal. Azt feleltem, tudom, persze, a Boriska néni... Igen, de a Pista is! – folytatódott ez a párbeszéd. Így tudtam meg, hogy Pista milyen drámai gyorsasággal követte Boriska nénit. Döbbenetes volt – de fölemelően szép is.